

פרוטוקול מס' 128 -

מישיבת ועדת החינוך והתרבות
מיום ה', ר' אייר תשל"ב - 20.4.1972, שעה 11.00

נכחו:

חברי הוועדה:

א. כץ - מ"מ היו"ר
ז. הרמן
א. ורדיגר
מ. ידיד
ש. לוין
ד. עוביד
א. רזיאל-נאור

מוזמנים:

ד"ר ג. אורטר
ד"ר א. לוי

מזכירת הוועדה: ד. פלר

רשמה: ע. הירשפלד

סדר היום: סקר תשל"ב - נתוח הממצאים.

הינ"ר א. כץ:

אני פותח את הישיבה.

חבר-הכנסת רימלט בקשני למלא את מקומו

בישיבה זו.

(חברי הוועדה מכבדים בקימה את זכרה של

לאה בן-דור, ז"ל).

נתייחד עם זכרה של עובדת הכנסת, לאה בן-דור, ששמשה במיוחד את חברי ועדת החינוך ובאמנות ובמסירות בשבתיים האחרונות. היא נפטרה לפני כשבוע לאחר מחלה ממארת. לא התקיימה הלוויה, כי היא ציוותה את גופתה לצרכי המדע. יהי זכרה ברוך.

סקר תשל"ב - נתוח הממצאים

לפני מספר שבועות הופיעו בעתונות פרסומים שונים שקשורים בסקר. כבראה שזו תופעה עונתית, אבל הפרסומים, כפי שהופיעו הפעם, נשאו אופי די מזיק. חברי הוועדה בקשו לקיים דיון, לאו-דווקא בענין הפרסומים, אלא כל נושא הסקר ראוי שיקויים בו דיון בוועדה.

ישיבה זו בוועדה לשמוע את דעתם של המומחים בנושא זה, שעוסקים בו שנים רבות, ואני מקדם בברכה את ד"ר אורטר וד"ר לוי. בישיבה הקרובה נשמע את שר החינוך והתרבות, - בין השאר גם בנושא זה של הסקר, ואולי בעתידו.

לסדר הדיון, אבקש את אורחיינו להסביר את מטרת הסקר בתחילתו, הגלגולים שעברו עליו, - אם עברו - בשל אופיים; מה מקומו וערכו של הסקר היום, כאשר לפי החלטות הכנסת, עם ביצוע הרפורמה, הסקר הולך ונעלם. האם לדעתכם יש הצדקה לקיומו היום?

ד"ר ג. אורטר: משרד החינוך והתרבות התחיל בסקר בשנת 1955. מטרת הסקר היתה לאתר את התלמידים שהודות לכשרונותיהם מתאימים לחינוך על-יסודי עיוני, ולאחר איתורם לדאוג לכך שאמנם יקבלו תמיכה ממלכתית ללימודיהם. זו היתה תקופה שרוב בתי-הספר התיכוניים, אולי להוציא את עיריית תל-אביב, היו למעשה מוסדות פרטיים והיו זקוקים לשכר-לימוד כדי להתקיים; והכוונה היתה לתמוך תמיכה ציפית בתלמידים המתאימים בתשלום שכר-לימוד בבית-ספר על-יסודי עיוני.

בשאלה השאלה הפדגוגית מה לשאול במבחן סקר כזה. הדעה היתה שיש לשאול שאלות ידע, כיוון שאם בשאל שאלות הקשורות בכושר חשיבה, הרי הרקע הביתי השונה של התלמידים יגרום לכך שהתלמידים הנאים מרקע משכיל, יצליחו במידה הרבה יותר גדולה מאשר התלמידים הנאים מרקע של הורים חסרי השכלה, ויהיה בכך אי-צדק. בה בשעה שאם בשאל שאלות על נושאים אשר בלמדו בבית-הספר, הרי יש תוכנית לימודים משותפת במידה רבה למוסדות לימוד שונים, ואז אפשר לדאוג לכך כי הפערים יהיו קטנים יותר, כי לכולם היתה ההזדמנות ללמוד אותם דברים. זו היתה הסיבה למתכונת הסקר במשך שנים רבות, והכוונה היא לשאלון עצמו. במהרה התברר שאם כותבים שאלות הדורשות הבנה ובקיאות בתוכן השאלה, הרי זה הופך בעקיפין למבחן אינטליגנציה, למבחן של כושר חשיבה. על-כן הוחלט שרצוי לשאול על העובדות שקל יותר ללמוד ולזכור אותן, בייחוד לשכבת אוכלוסייה די רגילה, - וזה היה בשנת 1955 - שהיתה רגילה לדרך לימוד על-פה. ואמנם ראינו מתוך סיקורים אחדים, שבשאלות אשר דברת בידיעות, הפער קטן יותר. על-כן כיוונו את השאלון לשאלות על ידע פריטי. זה גרר אחריו הקטנה טכנית של הפער, אבל צטייה ללמוד בעל-פה את השאלות, והסקר בהפך לחוברת של שאלות קצרות על עובדות שאפשר לזכור אותן או לא, ושלא דורשות הרבה הבנה.

הופיעו חוברות ללימוד הסקר, ובדרך-כלל היו אלה סיכומים של סקרים קודמים. המשעשע היה שהמעתיקים דרשו לעצמם זכות יוצרים, למרות שכל מה שעשו היה להעתיק את הסקרים אשר הוצאו על-ידי משרד החינוך והתרבות.

א. רזיאל-נאור:

וגם קבלון?

ד"ר ג. אורטר:

אינני יודעת. בכל אופן, נבתי-הספר התחילו ללמוד סקרים בעל-פה, ולקראת שנת 1961 הוחלט לשנות את מתכונת הסקר ולשאול דברים, שהשערה הפדגוגית היתה שאפילו אם יתכוננו לקראתם, לא יהיה בזה בזק פדגוגי. ואז בקבעה המתכונת שקיימת עד עתה, והיא: חלק גדול של השאלות מבוססות על קריאה והבנה של קטע המוגש לתלמיד. הקטעים נבחרים משטחי ידע שונים, כאלה הבלמידים בבית-הספר, קטעי ספרות, קטעי תורה שבעל-פה, הסטוריה, גיאוגרפיה, לפעמים טבע. עם טבע היו לנו צרות רבות, כי כאשר בשאלו שאלות בטבע מתוך ספרי לימוד בבית-הספר, בדרך-כלל היה מתעורר מישהו ממכון וייצמן ואומר שאמנם כך זה פשטני, אבל זה אחרת. כך שבשנים האחרונות בזהרנו ולא הכנסנו שאלות בטבע.

נוסף על הבנת הקטעים, יש שאלות בחשבון, שאנו משתדלים גם להן לתת קצת צורה של מחשבה. מאחר וידיעת שפת האם זה אחד השטחים המעידים טוב ביותר על אינטליגנציה ומלווים טוב ביותר את ההצלחה בלימודים, יש עוד חלק שעוסק במציאת שם ברדף, או מציאת היפוכו של דבר וגם שאלות כלליות על יוצא דופן ועוד שאלות חשיבה מילולית.

הבאתי אתי דוגמאות מסקר תש"ל, ואחת מהן היא זו: סמן בין ארבע המלים עבה, עגול, קהה, משומש, את המלה אשר פירושה ההיפך מחד. ההיפך מחד הוא עבה, עגול, קהה, משומש. בכל השאלות דאגנו שיהיה בזה מבחן של פסיכולוגיה חינוכית, ניבוי טוב לגבי ההצלחה בעתיד, ומנחינה פדגוגית ישירה שלא תישאל שאלה העולה על ידיעותיו של תלמיד בינוני; ובזה שונה הסקר ממבחני אינטליגנציה ומבחני הישגים מקובלים. כי במבחן אינטליגנציה או במבחן הישגים כפי שהם מקובלים, צריך לשאול גם שאלות קשות, כדי לאפשר לתלמיד מצטיין להראות את יכולתו מעבר ליכולתו וידיעותיו של התלמיד הבינוני.

מאחר שמטרת הסקר לא היתה לאתר גאונים, אלא לעסוק בבעיות של רמה ממוצעת או מעל לה, למעשה אין שאלה שהיא קשה מאד. אני חושבת שאנו יכולים להראות שבשום שאלה אין דברים מסובכים, אין ידיעה שמתלווה אליה ספק אם חומר זה נלמד במסגרת שבע שנות לימוד.

מאחר שהסקר ניתן בשליש ראשון של הלימודים בכתה ח', אין הוא דורש ידיעות מעבר לכתה ז'.

לסיכום - לסקר היו שתי צורות. בתחילה היתה הדגשה על ידיעות והישגים לימודיים. עכשיו יש הדגשה על חלק זה של לשון האם לעומת ידע בשטח כמותי.

לגבי השמוש. המטרה העיקרית היתה ובשאר במשך כל הזמן, לאתר את התלמידים המתאימים לחינוך על-יסודי עיוני. ושוב, כאן המטרה היתה לתת את העידוד הממלכתי לא רק לתלמידים שיש בטחון שהם יגמרו את בית-הספר התיכון, אלא לכאלה שיש סיכוי שיפיקו תועלת לפחות מלימודים של י' כתות. כי הלך המחשבה היה שעשר שנות השכלה כללית בחוצות למטרות שונות, מקצועיות ואחרות, ולא רק כדי להגיע לתעודת הבגרות. כגמול נראה לנו שכדאי לייעץ על כך שיסיימו שנתיים בפחות או יותר הצלחה, וכתוצאה מזה מקבלים מעל ל-40% של האוכלוסיה הכללית במשך כל השנים המלצה לשכר-לימוד מודרג, 40% אלה מתחלקים לפי קבוצות אוכלוסיה בצורה שונה. 40% זה אחוז יותר גדול מאשר יש בארץ כלשהי לגבי גמר חינוך תיכוני עיוני. בכל הארצות האזרחיות ללא יוצא מן הכלל - להוציא את ארצות-הברית, ששם סדר הלימודים הוא שגומרים את החינוך העל-יסודי עיוני הרבה פחות מ-40%; כלומר שאנו מעודדים אחוז יותר גדול מאשר המקובל למשל בבריטניה, צרפת ועוד, ששם מקבלים פחות מ-20% את תעודת הבגרות.

א. פלד: גם אצלנו מקבלים 20% את תעודת הבגרות.

ד"ר ג. אורטר: אני רק אומרת שראינו את זה בזמנו כמטרה. אינני רוצה להכנס לשאלה איזה אחוז מהם מקבלים שכר-לימוד מודרג, כי זו בעיה כלכלית. התניית שכר-לימוד מודרג תלויה בהכנסה של ההורים, וזה איננו שייך לדיון כרגע.

לגבי הסקר בערכו כמה וכמה מעקבים כדי לבדוק באיזו מידה מלווה הסקר בהצלחה את הלימודים. וכפי שאפשר לצפות אין העובדה שתלמיד עבר את הסקר, מוכיחה שאכן יסיים את בית-הספר התיכוני; ובעובדה שלא קיבל את הסקר, שלא יסיים את בית-הספר התיכוני. אחת הסיבות, ואולי החשובה ביותר לחוסר התאמה רב, היא בזה ששכבות שונות של האוכלוסיה, לפי ארץ לידה של ההורים, קבלו את תעודת הסקר בהישגים שונים.

במשרד החינוך אנו מבדילים בין חמש קבוצות אוכלוסיה, ששתיים מהן קטנות, ואבי עכשיו לא אתיחס אליהן במיוחד. שלוש הקבוצות העיקריות הן: ילדים שהוריהם נולדו בארץ, ושאינן אנו עוסקים בנעייה לאיזו עדה הם משתייכים; ילדים שהוריהם נולדו באחת מארצות אירופה, דרום-אמריקה ואמריקה; וילדים שהוריהם נולדו באחת מארצות של תרבות האיסלאם.

בשנת 1955, רוב האוכלוסיה השתייכה לקבוצה האירופאית. עכשיו רוב האוכלוסיה משתייכת לקבוצה שההורים נולדו באחת מארצות המזרח. ילידי הארץ, כלומר שההורים נולדו בארץ. בשנת 1955 היו 7% ילידי הארץ, והשנה - 10%. כלומר, חלקם באוכלוסיה כמעט ולא משתנה. השינויים הם קטנים מאד לאורך כל השנים. קבוצה זו מורכבת מספרדים ואשכנזים, ואבי חושבת שתלקה הגדול אולי מורכב מהורים שאחד מהם ספרדי ואחד אשכנזי, - איבנו יודעים, בתנאי שהם נולדו בארץ. את הקבוצה הזאת מאפיין, לעומת קבוצות אחרות, פיזור גדול ביותר של התוצאות. ביניהם הילדים המוכשרים ביותר שיש לנו והמוכשרים פחות.

שתי הקבוצות האחרות ידועות לנו טוב יותר. משקלן באוכלוסיה ביכר הרבה יותר, ומשרד החינוך מקצה לשתי קבוצות גדולות אלה זכות לשכר-לימוד מודרג לפי קריטריונים שונים, בדרך-כלל בתנודות קטנות מאד. הקריטריון לקבוצה המערבית זה ציון של "טוב" ומעלה בסקר. היו שנים שזה היה 7.9, והיו שנים - 8.1. התנודות הן מקריות ותלויות למעשה בצורה שהמורים בוחרים את הצינונים, תדרגות הקושי של הסקר. הן אינן עקרוניות.

הקבוצה של ילדים שהוריהם נולדו בארצות המזרח, מקבלים את התעודה כאשר ציונם הוא 7 ויותר. ושבו, יש תנודות, ולדעתי אלה תנודות טכניות בלבד.

ילידי הארץ. אנו משתדלים שאתו הזוכים יהיה שווה, וזו קבוצה שיש בה תנודות גדולות. בשנים האחרונות הממוצע שלהם דומה לממוצע של המערביים, והם מקבלים שכר-לימוד מודרג בדרך-כלל ברמה א'. מאחר שאנו יודעים שבקרובם יכולים להיות רבים מעדות המזרח, אנו מורידים את הרמה. העובדה ששכר-לימוד מודרג מוקנה לפי שני קריטריונים שונים, גורמת לכך שבמעקבים אחרי כוח הניבוי של הסקר, אם הוא "צודק" או לא, התוצאות יותר שליליות, מפני שברור שילדים ברמה מ-7 - 8 אם הם מזרחיים, הם קבלו שכר-לימוד מודרג, ולא הצליחו, זה כשלון של הסקר. בה בשעה שילדים אשכנזים אשר קבלו אותו ציון, כן הצליחו. זה הסיבה שאיבנו מעוניינים לגלות למנהל בית-הספר התיכוני על-סמך מה קיבל תלמיד מסוים את התעודה.

א. רזיאל-באור: אבל זה לא בשמר בסוד. מה קורה, למשל, אם שמו מזרחי?

ד"ר א. לוי: גם אם שמו מזרחי, הוא יכול לזכות בסקר.

א. רזיאל-באור: אבל ברור שיש לו ציון 7.

ד"ר ג. אורטר: גם אם הוריו נולדו בחוץ-לארץ, הוא יכול לזכות אם יש לו ציון 8. בין ילידי הארץ יש בלי ספק קיפוח, בין ילדים שהוריהם מעדות המזרח, לבין ילדים שהוריהם ילידי הארץ לא מעדות המזרח.

כאשר מתעורר בציבור הרושם שהסקר הוא שקר במובן זה, יש לזקוף זאת על-חשבון העובדה שהקריטריונים אינם אחידים ושזכיה או כשלון יכולים להיות מבוססים על דבר שאיבנו לימודים או הצלחה בלימודים. החלוקה בין הקבוצות השונות של האוכלוסיה - ואלה נתונים שלא מתפרסמים בעתונות - היא בערך כזו, והשינויים במשך השנים

קטנים מאד. בשנת תשכ"ט, 49% מילידי הארץ קבלו את הסקר. השנה - 47%. התבודדות שוב קטנות. הורים מארצות המערב, בשנה מסויימת קבלו את הסקר 41.5%, והשנה - 49.3%. ילידי ארצות המזרח - התבודדות הן בין 37% ל-39%, ושוב מדי שנה בשנה אין בזה נטייה בולטת, אלא בכמה ציטויות אחוז.

בכדי להתגבר על הנתונים האלה, שמקיפים מאות ואלפי ילדים, חייבים לסטות קצת.

מה היה האחוז של ילידי ארצות המזרח שהיו זוכים בסקר לוא הציון היה 8 למשל? ש. לוינ:

ההבדל היה עצום. לא היו זוכים יותר מ-18%. זה היה מגביל את המספר.

יש הבדל גדול מאד דווקא במסגרת בין ציון 7 ל-8. אילו היינו מעבירים את ילידי ארצות המערב לבזרמה ב', היו בשארים ללא סקר אולי 8% - 9%. כלומר, במסגרת מ-7 עד 8 בכנסים כמעט כל היתר מהאשכנזים. כך שפה זה ממש ענין של אלפים משני הכיוונים אילו היינו משבים את המדיניות.

כיצד עושים שאחוז שווה יקבל כל שנה את שכר הלימוד המודרך? בניגוד למה שמפרסמים בעתונים, ולמרות כל ההסברים שלנו, אין הדבר קשור בקושי של הנבחן. איננו מחליטים באופן שרירותי, או אפילו באופן פדגוגי מה צריך להיות אחוז התשובות הנכונות כדי לזכות בסקר. השיפוט הוא כולו ירידה ברמה עד לנקודה מסויימת שבה מעמידים את האחוז הדרוש של האוכלוסיה. כלומר, אין כל קושי, אם רוצים להקצות שכר-לימוד לאחוז יותר גדול של האוכלוסיה, לרדת עוד קצת ולומר: הוא עמד בדרישות הסקר.

א. ורדיגר: פירוש הדבר שזה תלוי בתקציב.

זה תלוי בהחלטה פדגוגית מה צריכה להיות רמת התלמיד. אבל זה נעשה על-סמך ציון המורה בצורה כזו שאנו אוספים את הציורים שהמורים נתנו בכתותיהם, וקובעים את ציון הסקר. אם למשל מורים בותנים בין 4% ל-6% של תלמידים בארץ כולה את הציון 9 או יותר, הרי גם אנו בותנים לאחוז כזה של תלמידים שהצטיינו ביותר בסקר את הציון 9. אם המורים בותנים ל-10% מהתלמידים ציון 4, גם אנו לוקחים את החלשים ביותר ובותנים להם ציון 4. כלומר, חלוקת הציורים בסקר תלויה כפי שהיא מוגשת על-ידי המורים למשרד. לכן, הצלחה או כשלון, כל ההתרגשות בעתונות לגבי דרגת הקושי, אפשר לעמוד בזה, אבל אין בזה ובין הקניית שכר-לימוד מודרך כל קשר. הבעיה היא מהו אחוז התלמידים שהמורה רואה אותם כתלמידים מצטיינים, טובים, חלשים וכו'. התבודדות במשך השנים חלשות מאד. ציון "מעולה" ויותר מ-9 מקבלים 4% - 6% של התלמידים; ציון 4 מקבלים כ-10% - 12% במסגרת ארצית. מעביין שציון ממוצע ארצי של המורים במשך כל השנים נע בין 6.9 ל-7.1. בדרך-כלל הוא 7 עם עשרונים (69.6). כך שמורה בממוצע בותן את הציון 7, והציון הממוצע של סקר הוא גם כן 7. זו צורת ההערכה של הציון.

הסקר משמש רק בחלק קטן, יחסית, להערכת ההישגים של התלמידים. רק 40% מהישג התלמיד תלוי בתשובותיו לסקר. 60% קשורים בציון שקיבל מהמורה. אבל יש לסקר עוד תפקיד, והוא להעביר את ציון המורה לקנה-מידה ארצי משותף אחד. כי ברור שציון טוב (8) בבית-ספר כמו "מעלה" בירושלים או בית-הספר הריאלי בחיפה, ערכו לא כ-8 של בית-ספר בקרית-מלאכי. לכן, ציוניו של המורה מקבלים נקודות גוספות או יורדים בהתאם להישג כתתו בסקר.

תלמיד יכול להכשל בסקר אם הוא קיבל ציון 4, ובמקרה שיש פער בין שני הציונים, אז משקל הציון שהמורה נתן עומד בספק. ד"ר א. לוי:

עוד לא היה מקרה כזה. בדרך-כלל, כאשר התלמיד ברגש מאד בסקר, הוא מקבל אולי קצת פחות. אבל אם הוא תלמיד טוב או טוב מאד, זה עדיין שוקל 60%. הטענה שהתרגשות מזמיכה את ההישג היתה צודקת אילו היו מחשבים את ההישג באופן

אבסולוטי ולא באופן יחסי.

ברצוני להדגיש את ערכו של הסקר מבחינה מדינית. עד עכשיו זה היה מכשיר יחיד אשר ניתן באופן אובייקטיבי, פחות או יותר, לכל התלמידים הנמצאים בכתה ח' בסתיו. אחוז החולים הוא קטן מאד, עשרות אחדות בלבד בכל הארץ, ואלה שחסרים הם לא בהכרח התלמידים החלשים. זו היתה אופנה בשנות ה-50, שהמנהל השפיע על התלמיד החלש לא לבוא לסקר, מפני שדאג לממוצע של כתתו. זה הצטמצם מאד. כך שיש פה מדד שמשמש לממצאים חדשים למערכת החינוך. מעניין לדעת אם אותו אחוז למשל של אוכלוסיה, מסוגל או אינו מסוגל לחלק מספר שבמנה מופיע אפס. זה ממצא חינוכי חשוב. בשנת תשכ"ד נתנו בכתה ח' ארבעה קטעים מאד פשוטים, ושאלנו שאלות פשוטות מאד, ובקשנו תשובה בכתב. אחת השאלות היתה, שאשה הלכה לחנות וקנתה ארון, שולחן וספה. בעל החנות שלח לביתה ספה, שולחן, כסא וארון. במה טעה בעל החנות? אם ילד כתב שולחן או שלחן, הכל קבלנו כתשובה נכונה. והתוצאות היו עצובות ביותר. הן לא התפרסמו, מכיוון שהשר ארן, ז"ל, היה נוהג לומר שתוצאות שליליות שלא גוררות אתן שום שיפור, חבל שיפורסמו ויעוררו התרגשות ציבורית. המצב היה שרבע ויותר במקומות ישוב ירודים, באוכלוסיה של עיירות פיתוח, לא היו מסוגלים לענות על שאלה כזו. בשנת תשכ"ט נתנו שאלות מקבילות, ובמקום השאלה על ריהוט, שאלנו על אם שהלכה לקנות, ושוב קבלה בטעות משהו. רק אחוז אחד לא היה מסוגל לענות על שאלה כזו. כלומר, הגענו לרמה בערך של יפאן, וזה יוצא יוצא מן הכלל. כי אחוז אחד יכול להיות כל מיני סיבות. זה ברור שאוכלוסיה בבתי-ספר אלה יכולה לענות על שאלות פשוטות אלה, וזה ממצא חינוכי חשוב.

הממצאים שמשו גם לפתיחת פערים בין חלקי האוכלוסיה. אגב, פערים אלה בשאלות קצת יותר קשות לא הצטמצמו, אלא הצטמצמו רק לגבי המיומנויות הפשוטות מאד. הממצאים שמשו למשל להגדרת בית-ספר כבית-ספר לתלמידים טעוני טיפוח, לבעיות כמו יום לימודים ארוך, עזרה בשעורים ועוד. במקום להסתמך על כוחו של המנהל לקבוע, הרי תוצאה בסקר שמשה קריטריון חדש, לדעתי, לא יחיד, לקביעת מדיניות לגבי בתי-ספר מסויימים. התשובות לשאלות שונות בסקר שמשו לא פעם לדיון בשאלה מה רצוי ומה מצוי. כך שלסקר - ובזה העתונות איננה עוסקת - יש תפקידים מדיניים המשמשים לבקורת ולהוספת מידע מטעם המשרד.

א. פלד: חבר הכנסת ורדיגר שאל אם הסיבה היא תקציבית. הסיבה איננה תקציבית, משום שאותם תלמידים למעשה מקבלים שכר-לימוד מלא. כך שמבחינה כספית אין כאן שום חסכון.

ד"ר ג. אורטר: מתוך 43% אין כאלה שמקבלים שכר-לימוד מודרג. הם רק מקבלים את התעודה.

ד"ר א. לוי: אני רוצה להוסיף הערה להרצאתה של ד"ר אורטר. שאלות הסקר אינן תוצאה של ספקולציה באיזו מעבדה פדגוגית. כל שאלה מגיעה לניסוי בכתות לפני שאנו כוללים אותה בסקר. כבר עכשיו יש לנו מאגר של פי שלוש שאלות, בערך, מהשאלות שכוללות באופן סופי בסקר, והן מחולקות לקבוצות של 4-5 שאלות בקבוצה, והן מגיעות בסוף שנת הלימודים לניסוי בכתות מפוזרות בכל הארץ. איבנו אומרים את מטרת הניסוי, ולאחר מכן אנו מסכמים גם את דעתם של המורים על השאלות.

לסקר נבחרות רק אותן שאלות שראינו שהתלמידים מסוגלים לענות עליהן. כלומר, הקביעה של אנשי חינוך שחלוקה זו אינה קשה מדי לתלמידים, איננה מספיקה לנו. נוסף לשיטות שלנו אנו משתמשים בהוכחות אמפיריות שתלמידים בכתות מסויימות היו מסוגלים לענות על שאלות אלה, ומתחשבים בהערותיהם של המורים לגבי שאלות אלה. יחד עם זה, כל תהליך כזה של מבחן שיש בו מגבלה של זמן, שבמועד מסויימים יש להניח מוצר מוגמר, וכל הכנה מוגבלת בכך שאי-אפשר לתת פרסום לפעולות אלה, - איבנו יכולים להטעות כתות ולומר שזה לצורך הסקר. כל זה מביא בהכרח שגיאות. בסקר של השנה ערכנו כבר הגהה של הסקר, והסתבר שאחרי ההגהה בשמטה אות מהפלטה, ובאחת השאלות היה חסר המכנה של 7 שהפך את השאלה לחסרת משמעות. פרט שני - נתנו השנה שאלות אלטרנטיביות במתימטיקה לקבוצה שלמדו תוכנית ביסוי בבית-הספר שליד האוניברסיטה העברית. השאלות היו כאלה, שאפילו בין עורכי הסקר עצמם היו כאלה שלא יכלו לשפוט אם השאלה טובה ואם קיימת לה תשובה נכונה, מפני שמדובר כאן בגישות חדשות במתימטיקה שבחלקן לא

היו ידועות לנו. כשהסתיים הסקר שוחחתי עם פרופסור למתימטיקה מהארזי- ברסיטה, אשר חיבר את השאלות ובדק אותן והוא אמר שהוא מצטער מאד, אבל יש פה שאלה אחת שהוא בדק, ועכשיו הוא מרגיש שאין לה תשובה מתוך התשובות שמופיעות בסקר. כלומר, אם שאלה כזו נכנסת לסקר, או אם עתונאים או בלשנים מגלים שקיים ספק לגבי שאלה מסויימת, זה למעשה לא פוגע כלל בתלמיד.

א. רזיאל-נאור:

אני רוצה להבחין בין שאלות על מדיניות הסקר ושאלות על מהותו, ואתחיל במהות הסקר. האם נכון שהיה הבדל ניכר ובולט, אם לא מכריע, בין התוצאות שהושגו השנה לבין תוצאות של שנים אחרות? אם זה נכון, איך זה שהציבור קיבל אינפורמציה שוטפת שזה נכון, ומה עשה המשרד כדי להוציא את התלמידים, את ההורים ואת המורים והציבור מן המבוך אשר נקלעו לתוכו. האם היתה ידיעה כלשהי שהיתה טעות במחשב או בתוצאות? ואם זה נכון, האם המשרד פירסם ברבים שקיימת שאלה לא נכונה ושהיא לא מובאת בחשבון? אם זה נכון שהתוצאות השנה אינן שונות מהתוצאות של שנים קודמות, ובכלל יש נכונות לבטל את הסקר בשנה הבאה, - האם יש ערך לקיום הסקר השנה לקראת העובדה שבשנה הבאה הוא יתבטל? אם כן, מדוע צריך להחזיק ילדים והורים במתיחות ודריכות?

בעקיפין, מתוך דברי ד"ר אורטר משתמע שהסקר איננו רק מבחן לתלמידים, הוא גם מבחן למהימנותם של בתי-הספר, של המנהלים ושל המורים, וזה ברורה לי מוזר במשטר דמוקרטי כשלנו.

על מדיניות הסקר. האם אתם סבורים שקביעת שתי רמות מוצדקת? האם אתם חושבים שעצם העובדה שדי לילד להיות בן להורים שנולדו בארץ פלוגית וכו', - הרי כל זה הסוואה למלה "עדה". האם זה מוצדק שאם ילד שייך לעדה מסויימת, מגיע לו ממילאיתרון של דרישות במזכות יותר? איך זה משפיע לאורך כל השנים על הפוטנציאל הלימודי ועל הרצון ללמוד ועל היכולת להשיג יותר? במלים פשוטות, לוא כל הילדים היו יודעים שצריך ללמוד ומי שיודע - יודע, ומי שאיננו יודע - עוזרים לו. אבל אם ילד ששמו כדורי יודע מראש שיש לו כבר ציון מגן, ממילא יש לו כבר שתי בקורות יותר, והוא יכול לדעת פחות מאשר יעקובסון. האם זה מעודד את התלמידים, או האם זה משמש גורם מעכב להתקדמותם של התלמידים? אם יש בכלל אפשרות להשיב על דברים אלה. האם יש לכם מושג או ידיעה מה מידת ההשפעה בבתי-הספר שיש בהם שעורי עזר לתלמידים ביום לימודים ארוך; האם כבר אפשר לראות שזה משפיע על כושר הלמידה של התלמידים ובאיזו מידה; והאם אתם מתכוונים לדרוש ממשרד החינוך שישקיע יותר מאמצים בכיוון זה באמצעי מעודד לקראת המפנה של הישגים בלימודים.

האם זה נכון שהמשרד קובע מראש את המכסות כמה צריכים לעבור את הסקר? מה אחוזם של הזכאים, ובהתאם לכך מתאימים את הרמה הנדרשת ואת השאלות הנדרשות; או שיש דברים פחות או יותר קבועים.

ושאלה למר פלד. מה היה כל העניין עם השאלה מתוך ספרו של משה שמיר והצעה הגדולה שקמה בעתונאים בעקבותיה? ובאיזו מידה יש לעתונות השפעה בדברים מהותיים כאלה.

ש. לוי:

ברצוני לחציר למומחים, שביסוד לשכנע אותנו בדבר התועלת שהסקר הביא. יתכן שהיתה תועלת בסקר, אבל המחיר ששולם בעדה היה גזק חיצוני עצום, שעוד לא נעשה שום מחקר בעצם כדי לדעת מה גודלו או שיעורו של הגזק. או יותר נכון, אפשר היה למנוע אותו בבית-הספר היסודי אילו לא הסקר. ואני מחכה ליוזמה מצד משרד החינוך כדי שיעשה חשבון-צדק.

שאלה למומחים. לאתר שיש היום חינוך חובה חייבם בכתה ט', האם יש הצדקה לקיים סקר בכתות ח' מה דעתכם על כך כאנשי מקצוע, כמומחים?

היו"ר א. כץ:

כמה ערעורים מוגשים מדי שנה לגבי תוצאות הסקר וכמה מהם מתקבלים? (ב) ד"ר אורטר הזכירה שלוש קבוצות עיקריות, ועוד שתי קבוצות שוליות. אולי תפרטי את משקלן.

בשאלה פה שאלה האם כדאי להמשיך בסקר, ולכל אחד יש ודאי טעוברים בעד ונגד. האם כדאי לבצע סקר לא למטרות פורמליות של קביעת תקנות, תעודה וכו', אלא לגבי קביעת עיון ומחקר ללא כל קשר לגבי שכר-לימוד מודרג. האם יש בעולם דוגמאות נוספות בארצות מפותחות ששם מקיימים סקרים כוללים כאלה?

שאלתי הנאה מופנית למשרד החינוך והתרבות. ההסברים שניתנו לנו כאן מאירים הרבה דברים בלתי-מובנים, שהיו לי לפחות. מדוע אין הסבר מקיף ובצורה פשוטה לציבור על כל מה שבאמר פה?

אני מבקש להרחיב את הדיבור בנושא ומפעלי הטיפוח. נאמר כאן שבדברים הקיימים, בשאר הפער בין שתי הקבוצות. האם מפעלי הטיפוח עזרו? בעינין זה אני מעוניין בסקר כאיבדיקטור לגבי הצלחתם של מפעלי הטיפוח.

שאלה נוספת לגבי הקורלציה בין הרשימה של בית-הספר העל-יסודי ובין הציון 7 - 8 שניתן. אני לא בדקתי, אבל אני מניח שרוב הנושאים הם בין 7 ל-8. מה הגישה שלכם לכך. ואיזה תשובה אתם נותנים לבעייה זו?

שמעתי פעם משהו בנושא מחוזות או איזורים וכיצד אתם מסתמכים על בתי-הספר. האם זה קשור לכיול שהזכרתם בקשר לציוני בית-הספר, או כל בית-ספר נכנס למכונה?

א. ורדיגר:
בדיונים שהתקיימו בוועדת הרפורמה, על שינוי מבנה החינוך תשכ"ח, הודיע השר ארן, ז"ל, שעם קבלת תוכנית הרפורמה, יבוטל הסקר. עכשיו קיימת רפורמה במספר מסויים של איזורים ובתי-ספר, יש חינוך חובה בכתה ט', ויש הבטחה לכתה י'.

הי"ר א. כץ: יש חוק, לא הבטחה.

א. ורדיגר:
מדוע הסיוט הזה? לשם מה הדבר הזה. ומה מעכב את ביטול הסקר כבר לקראת תשל"ב?
(ב) מה היא החלוקה באחוזים של גומרי הסקר בין בית-הספר הממלכתי והממלכתי-דתי? (ג) אם אנחנו יודעים שיש שתי נורמות בסקר, לפי זה גם המשך הלימודים הולך לפי נורמות. ברור הוא שמי שהיה בנורמה הנמוכה ועבר את הסקר ונכנס לבית-ספר תיכון, שם הוא מתקדם באותה נורמה. האם יש גם נורמות לכיוון מעלה? או שיש נורמה אחת, ואלה שלא מגיעים אליה נפלטים. ואם כן, מה הושג כאן? אם אנו רוצים הישגים והמדינה עוזרת בשכר-לימוד מודרג, אנו צריכים להמשיך בכך עד כחה מסויימת לפי נורמות מסויימות, כדי לאפשר לאלה בעלי הנורמות הנמוכות להתקדם. (ד) שר החינוך והתרבות הודיע בכנסת שבסקר של שנת תשכ"ט הוכנסו על-ידי הגב' אורטר מבחני קריאה ויכולת הבנת החומר. מה פירוש קריאה ויכולת הבנה לתלמידים בכתה ח'?

מ. ידיד:
בציוני הסקר בשתי הנורמות יש אולי הונאה עצמית, כאשר מצד אחד בבית-הספר היסודי מעניקים מבחני הסקר לתלמידים מסויימים נורמה או ציון יותר גבוה, וכשמגיעים לבית-הספר התיכון ובסיומו אנו עדים לתופעה מאד מזיקה, שכפי שבמסר לנו רק 6% מתוך 100 תלמידים מעדות המזרח מקבלים תעודת בגרות. שאלתי היא, האם ציון זה איבנו מהורה מכשול מלכתחילה לאותם תלמידים שבשלהם לבית-ספר תיכון ואינם מגיעים לסיומו, ואם אינכם חושבים שכדאי 'לתגבר' את הלימודים בבית-הספר היסודי על-מנת שיוכלו להגיע לרמה שורה. אינני מחפש את הממוצע. שוחחתי עם מנהלי בתי-הספר בשכונת התקווה, ושם הרמה יורדת משנה לשנה, ומספר עובדי הסקר יורד. אותי מעניין באותם בתי-ספר, ששם הבעייה היא עניינית, - מה שם עושים? האם כתוצאה מהסקר בכל בית-ספר ובית-ספר מקיים משרד החינוך מגע עם המנהלים על-מנת לחפש מוצא איך לתקן דברים לגבי העתיד? אני יודע שישנם בתי-ספר שמתלוננים על כך שאצלם רמת הסקר יורדת, אין להם מועדונים ואין להם מסגרת של השלמת הלימודים. אני רואה בזה סתירה שאומרת דרשני.

האם יש לכם פרטים לגבי תלמידים שבידם תעודות גמר של בית-ספר יסודי עם ציונים טובים ולעומת זאת נכשלו בסקר, ומה מספרם המדוייק.

ד. הרמון:

האם אתם חושבים שיש יסוד להמשיך בחלוקת הילדים לפי מוצא ההורים? (ב) בניה שאין סקר, ויש בכל-זאת להגיע להכרעות מסוימות בדבר עתיד לימודיו של התלמיד. האם יש לכם דעה, או כבר הקדשתם לכך מחשבה מה יכול לבוא במקום זה, והאם אפשר באמת לסמוך על הישגי התלמיד ועל הציון של המורה? האם אתם חושבים שזה מספיק?

ד"ר ג. אורטר:

אנסה לענות על שאלות הקשורות בידיעה ולא על שאלות מדיניות. אם היה הבדל בין השנים השונות. במידה שידוע לי, לא היה הבדל בולט. יש שנים שזה היה 39 תשובות בכוונות, ונשנים אחרות - 41. ההבדלים הם קטנים מאד, על-ידי זה שמנסים תחילה את הסקר בכתה ח' שעומדת לסיים, ונותנים את זה לכתה ח' שלומדת השנה; ועל-ידי זה שנעשים בסיונות, אז התוצאות הן די שוות-ערך.

לגבי הטעות במחשב. המחשב טועה מעט מאד. השאלה היא מי שפירנס את המחשב, ואת זה בירר ד"ר לוי.

מהימנות וטעויות המורה. כאן אולי לא הסברתי טוב את דברי. אחת מתכונות הסקר שלא הזכרתי, היא שבמידה לא מעטה הוא מגן על מורה במקומות ישוב קטנים, כאשר המורה מוכר לכל התושבים. קורה שחלק מהתלמידים במקום ישוב קטן אינם מוכשרים לחינוך עיוני, והמורה שולח את התוצאות למשרד. באים ההורים ואומרים לו: מדוע אתה שם מכשולים בפני הילד לבית-ספר על-יסודי? ואנושי שהמורה ישיב שהוא לא נתן לילד ציון רע, אבל המשרד השגיב שהוא לא מתאים. זה קורה, והיינו מתפלאים אילו לא היה קורה. בשנים האחרונות התקבלו במשרד החינוך מכתבים מהורים ששאלו מדוע מתיחסים כך לבן שלהם, כאשר המורה אומר אחרת. עד עכשיו היתה למורה אפשרות של הגנה, כך שאין זה עבין של מהימנות בלבד.

האם העובדה שנותנים גורמה ב' גורמת להתקדמות ואולי לעיכוב. פה אני עונה לא כבציגת משרד הסקר, אלא מעיסוקי היום-יומי. הלוואי וידענו. אני משערת שכמו בדברים חינוכיים, אין פה תשובה חד-משמעית. אני בטוחה שלגבי תלמידי יסודיים של האופלוסיה, העובדה שיש ציון ימגן מעודדת אותם לא להתאמץ יותר על המידה. ברוב האוכלוסיה, ברוב האמצעים שבית-הספר או המשרד בוקט, יש השפעה להבה או להבה, כמו שיש אנשים שלומדים ביתר קלות בעל-פה.

השפעה של יום לימודים ארוך, זה נתון למשרד החינוך ואינני יכולה לענות על זה.

אחוז הזכאים - האם הוא קבוע מראש? ביסיתי להסביר שאנו מסתמכים למעשה על הוות-דעתו של המורה, המורה חושב, ועל זה מבוסס הציון שלו. 7 - 8 זה בערך ציון שבעל ציון כזה רצוי שילמד הלאה שנה, שנתיים או ארבע שנים. אין פה צורך במדיניות, כי בעקבות עקביות של המורים מדור לדור של תלמידים לתת ציונים דומים, האחוז נשאר. כל עוד מערכת החינוך שלבו כפי שהיא, הוא נשאר אחוז קבוע. כ-43% של האוכלוסיה מקבלים שכר-לימוד מודרג. על אחוז הערעורים אינני יודעת.

כאשר יש רפורמה, הרי אין מבחן. אם כן, הבעיה היא לעבוד מבית-ספר שאין בו כתה ט' לבית-ספר עם כתה ט', שהיא התחלה של תיכון. במידה שזה כתה ט' של בית-ספר עיוני, מקבלים את תעודת הסקר. אין בזה בעיות הצדקה, אלא שאלה של מבנה החינוך כרגע.

קבוצות שוליות מה הן. אלה שתי קבוצות קטנות, שאחד מההורים הוא מעדה אחת והשני מעדה שניה.

היו"ר א. כץ: מה מספרם באחוזים, ומה נעשה בקשר אליהם?

ד"ר ג. אורטר: האחוז החסר של הנתונים שקודם קראתי. שתי הקבוצות יחד מהוות 8%. הם בדרך-כלל מקבלים לפי גורמה ב'. כלומר, לפי ההורה הפחות משכיל.

בשאלה שאלה אם כדאי לעשות סקר למטרות מיון ומחקר. אני חושבת שזה היה כדאי מאד, אילו היה אפשר. בדרך-כלל לוקחים מדגמים, ובערים זה ודאי נעשה. משתדלים לעשות סקרים אחרים,

זה פחות מפריע.

מדוע נשאר הפער לגבי טעוני טיפוח. כפי שאמרתי, הפער נשאר קבוע לעת-עתה, פרט להצלחה גדולה של מערכת החינוך בקידום מטרות היסוד. אם נראה את עולם החינוך כפי שהיה מצטייר בעיני דור שלפנינו, הרי היו ארבע כיתות יסוד שהיו צריכות להקנות לילד כמה דברים. על-כל-פנים, בקריאה הגענו לכך שאנו יכולים לומר שהתלמיד מסוגל לקרוא הוראות, על מכוונה, ומבחינה זו יש התקדמות גדולה מאד. יש עוד התקדמות אחת והיא, שבשנת ה-50, התחלת שנות ה-60, אחוז גדול של ילדים לא הלכו לכתה ז' ו-ח' ולא השתתפו בסקר. אחיהם הקטנים יותר, שיושבים עכשיו בבית-הספר, הם חלשים גם כן, ועל-ידי זה נוצר הרושם שהפער לא מצטמצם.

היו"ר א. כץ: אבל זה ניתן לבדיקה.

ד"ר ג. אורטר: לא, כי איננו יודעים מיהו זה שלא הולך

לבית-הספר. אבל זה גם כן ממצאי הסקר

הנעשים שלא יודעים בציבור.

ד"ר א. לוי: קיימות סטטיסטיקות. זה פורסם בשנתון

הממשלה שנה אחרי שנה.

ד"ר ג. אורטר: בענין הקורלציה בין הרשימה של בית-הספר

העל-יסודי ובין הציון שביתן, - זה דבר

קשה מאד. יש דרגות שונות. אם התלמיד עובר לבית-ספר תיכון, הוא עלול

לנשור וכך אז לא לעבור לבית-ספר אחר; כן או לא לעשות את התעודה אחר-

כך. בסך-הכל הסקר מנבא טוב יותר את העובדה שמישהו נשאר בבית-ספר.

על-יסודי מאשר את ציונו בבית-ספר על-יסודי. כלומר, אם על-סמך הסקר

ארצה להגיד איזה אחוז של האוכלוסיה לא ילמד בגיל 18, זו הצלחה טובה.

אם ארצה להגיד שמי שיש לו ציון טוב בסקר יהיה לו ציון טוב בבית-הספר, -

זה יהיה קשה, כי יש מדדים שונים.

בשאלו פה שאלות בענין מדיניות הסקר.

מה החלוקה בין בית-ספר ממלכתי וממלכתי-דתי. לא חילקתי את זה, אבל

ככל שיש יותר תלמידים מעדות המזרח, כך אחוז שכר-לימוד מודרך יהיה

יותר גדול. זה תלוי באחוז בעלי ציון 7 שנמנים על הדרגה הנמוכה.

באופן תיאורטי, מספר קטן של תלמידים מקבלים את הסקר בבית-ספר שלומדים

בו ילדים אשכנזים לא כל-כך מוכשרים. זה יהיה הכשלון הגדול ביותר.

על השאלה בדבר מבחני קריאה בתשכ"ט אני

חושבת שעביתי בעקיפין.

חבר הכנסת ידיד שאל אם לא צריך לתגבר את

הלימודים בבית-הספר היסודי. אני חושבת שזו שאלה פדגוגית מאד קשה,

ואינני יכולה לענות עליה.

בשאלה שאלה אם יש תלמידים טובים הנכשלים

בסקר. יתכן שברגע הראשון יש, אבל המנהל יכול תמיד לערער על כך.

אם הערעור מוגבל בזמן, והמנהל לא הזדרז

לערער, - מה קורה?

היו"ר א. כץ:

בענין זה אנו נוהגים מנהג בית הלל.

א. פלד:

יש לפעמים גם ערעורים שליליים, שהמנהל

חושב שלילד לא מגיע, וגם זה מתקבל.

ד"ר ג. אורטר:

בשאלה שאלה האם יש יסוד להמשיך ולחלק את

הילדים לפי מוצא ההורים.

זו שאלה פוליטית.

א. פלד:

רמת מחוזות תלויה באופן ישיר באחוז בתי-

הספר באותו מחוז שלומדים שם בני עולים

מעדות המזרח. אם אחוז בתי-ספר כאלה גדול, המחוז הוא ירוד; אם האחוז

ד"ר ג. אורטר:

במקרה, המחוז יוצא גבוה. אבל אין זה אומר דבר על רמה של בית-ספר מסויים באותו מחוז.

ד"ר א. לוי:

האם המחשב טועה או לא. בבית-ספר אחד, אחוז התלמידים הגיע ל-80. ערכנו בדיקה, ומה שיכולנו להעלות היה זה. ציון הסקר של התלמיד מורכב משני גורמים. הציון שהמורה צותן והציון שהתלמיד קיבל במבחן. מבית-ספר אחד לא נתקבלו ציוני המורים. הכתה הזאת בכנסה למחשב, כאילו כל התלמידים קבלו ציון "אפס" אצל המורה. אבל העניינים אינם פשוטים כל-כך, כי למשרד יש בקורת על דברים אלה. למעשה, ברגע שלא הגיעה למשרד החבילה מבית-הספר, בקשנו לשלוח אלינו חבילה חדשה. שלחנו חבילה שניה של טפסים שבהם המורה יכול למלא את הציונים החסרים. בינתיים, כאשר הגיעו החבילות מ-1,500 בתי-ספר חזרה למיכון, הגיעה גם אותה חבילה של אותו בית-ספר. הסתבר שהמעטפה שחזרה למשרד, חזרה מהדואר מבלי שהגיעה לידי מנהל בית-הספר. במיכון לא שמו לב לדבר הזה, ונרשם שאלה הם ציוני התלמידים. אבל האמת היא שברגע שהגיעו תוצאות הסקר לאותו בית-ספר, ביררנו את הדבר והודענו לבית-הספר על זכאות התלמידים. ובזמן שהידיעה הופיעה בעתון, למעשה היתה בבית-הספר הודעה לתלמידים שזכו בסקר.

הועלה כאן עניין נוסף - מה המחיר שהתלמידים משלמים בעד סקר: המתח, הכנסת הלימודים לאפיקים צרים ומהימנות של הסקר. בישראל לא נערכה בדיקה כזו, כך שבעניין כזה אי-אפשר להסתמך רק על מה שהוכח בארצות אחרות. באנגליה נערך מחקר עם מבחני מעבר לבית-ספר על-יסודי, שמתקיימים שם בגיל 11, וגורמים חרדה, או לא, אצל התלמידים. המבחן עצמו אינו מכניס מתח ללבו של התלמיד, וזה נעשה בדרך-כלל בתיווך ההורים. במקום שיש לחץ מצד ההורים שמא הילד לא יזכה בסקר, נוצר מתח. במקום שההורים תומכים בילד ונכל מה שיקרה אתו, למעשה לא קיימת חרדה. למרות זאת, בעשר השנים האחרונות קיימת מגמה של צמצום מבחני סקר מרכזיים באנגליה. המסורת האנגלית ותיקה יותר מהמסורת בישראל, והיום זה נמצא בתהליך של ביטול, והביטול לא נעשה מתוך הכוונה ממרכז. באנגליה כן.

עדות מזרח - האם יש הצדקה לנורמות כפולות. מבחן סקר הוא מבחן גיבוי. הוא איננו מבחן שבא לסכם תקופת לימוד בבית-ספר, אלא מבחן גיבוי שמשתמשים בו כדי לראות האם יש סיכוי לתלמיד להצליח בבית-ספר על-יסודי או לא. היתה הבחנה פדגוגית שילד מעדות המזרח או מבית בעל רקע תרבותי נחשל שאננו מקבל תמיכה מההורים בצורת שעורי עזר וכדומה, הוא מגיע להישג מסויים, נאמר לציון 7 במבחן הסקר. למעשה יש לו אותו פוטנציאל כמו ילד ממעמד בינוני שקבל חיזוק בבית. זה היתה ההבנתה, אבל למעשה המציאות איננה מוכיחה את גבולותיה.

לשאלה אם טיפוח ושעורי עזר העלו את סיכויי התלמידים לזכות בסקר או לא, לזה יש תשובה חלקית. המשרד ערך מחקר על השפעתו של יום לימודים ארוך, והוא נמצא עכשיו בשלב סיום. ממצאי ביניים מעידים שקיימים טיפוסים שונים של טעויות במסגרת יום לימודים אחד. טיפוס אחד, כאשר הפעולות אחרי-הצהריים הן המשך של מה שנעשה לפני הצהריים. כלומר, לפני הצהריים לומדים חשבון, ואחרי הצהריים צותנים שעור בחשבון. טיפוס שני של טיפוח, - שאחרי-הצהריים נעשות פעולות שונות לגמרי מאלה של לפני הצהריים. התלמידים מחולקים לפי קבוצות ולא לפי כתות והפעולה נעשית בכיוון אחר מזו שנעשית בבית-הספר לפני הצהריים. הבדיקות הראו שכאשר התוספת ניתנת בצורה שונה למה שניתן לפני-הצהריים בבית-הספר, התרומה היא גדולה להעלאת רמת ההישגים הלימודיים של התלמיד בחשבון ובקריאה יותר מאשר תוספת שעות לפעולות הללו.

למעשה עניינו בכך על כל השאלות שהוצגו. באשר להצדקת קיומו של הסקר, זה מעבר ליכולתם של המומחים לענות.

היו"ר א. כץ: אני מבין שאת עיקר התשובות על מדיניות הסקר נקבל בישיבה הקרובה.

תודה רבה. הישיבה נעולה.